

Robert KAJSTURA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Katowice, Polska

NAJSTARSZE OGÓLNOSŁOWIAŃSKIE GERMANIZMY W ZESTAWIENIU Z ICH WSPÓŁCZESNYMI POLSKIMI, CZESKIMI I SŁOWEŃSKIMI KONTYNUANTAMI

Abstrakt: Artykuł ma na celu zrekapitulowanie (ze szczególnym uwzględnieniem najnowszych badań) wielokrotnie podejmowanego zagadnienia germańskich wpływów leksykalnych w językach słowiańskich, które – ze względu na swoją szeroką dystrybucję – należy uznać za wyraz wczesnego kontaktu i zapożyczania, mającego miejsce jeszcze przed dezintegracją ogólnosłowiańskiej wspólnoty językowej, a zatem przed definitywnym podziałem języka prasłowiańskiego. Analizie poddano przykłady prasłowiańskich etymonów (ograniczając zakres materiału do rzeczowników), które z największym prawdopodobieństwem reprezentują leksykę o pochodzeniu germańskim. Autor skupia się jednocześnie na refleksach tychże jednostek leksykalnych we współczesnych językach zachodniosłowiańskich, reprezentowanych przez język polski oraz język czeski, a także w języku słoweńskim, reprezentującym północno-zachodnie peryferia południowsłowiańskiego kontinuum dialektalnego.

Słowa kluczowe: etymologia, leksyka, germański, prasłowiański, zapożyczenie

1. Wprowadzenie

Język prasłowiański i wczesne, różnicujące się języki słowiańskie, podobnie jak każdy inny język naturalny, nie mogły istnieć w izolacji, co oznacza, że ich użytkownicy poddawani byli wpływom różnych obcych kultur i języków. Najbardziej konkretnym świadectwem takich wpływów jest zaś niewątpliwie zapożyczanie obcych jednostek leksykalnych.

Do tej pory zidentyfikowano kilka głównych grup zapożyczeń, które świadczą o pradawnym kontakcie Słowian z innymi ludami europejskimi. Należą do nich m.in. zapożyczenia irańskie (por. Gołąb 2004: 274–297) oraz zapożyczenia turkijsko-mongolskie (por. Gołąb 2004: 344–362), a także warstwa leksykalna pochodząca ze starszych kentumowych języków indoeuropejskich (Gołąb 2004: 155–157, 366–367). Za jedną z najistotniejszych grup leksemów przejętych przez Słowian z języków ościennych przed definitywnym rozpadem prasłowiańskiej wspólnoty językowej (lub wspólnoty ogólnosłowiańskiej,

rozumianej jako wynik podziału dialektalnego późnego języka prasłowiańskiego) należy uznać również zapożyczenia o pochodzeniu germańskim. Ich liczba i dystrybucja oraz obszary semantyczne, które reprezentują, sugerują długi (trwający około siedmiu wieków) i ekstensywny kontakt między kulturami słowiańskimi a kulturami germańskimi mającymi dostęp do technologii i konceptów nieznanymi wcześniej Słowianom (Gołąb 2004: 317–318, 333, 343; Pronk-Tiethoff 2013: 251–255). Kontakt taki oznaczał oczywiście jednocześnie paralelne przejmowanie odpowiednich elementów leksykonu słowiańskiego przez German (Gołąb 2004: 312, 337–342).

Zapożyczenia germańskie okazują się istotne także z formalnego, diachronicznego punktu widzenia, gdyż leksemy germańskiego pochodzenia w sposób regularny dostosowują się do stopniowo ewoluującego prasłowiańskiego systemu fonologicznego i podlegają odpowiednim zmianom morfologicznym, morfonologicznym oraz fonetycznym, co pozwala na ich przybliżoną lokalizację przestrzenną i umiejscowienie w odpowiednim okresie i kontekście rozwojowym (Pronk-Tiethoff 2013: 217–251; Gołąb 2004: 317–318). Niewiele z tak dawnych zapożyczeń może być jednak dokładniej datowanych, a za wyjątek uznać można wyraz **korl'b* (= 'rex'), który ze względu na odniesienie do postaci Karola Wielkiego (lub, mniej prawdopodobnie, Karola Młota) zapożyczony musiał być nie wcześniej niż w VIII lub IX wieku (Pronk-Tiethoff 2012: 102–103).

W celu ujednolicenia i zsyntezowania analizowanego materiału leksykalnego niniejszy tekst skupia się jedynie na rzeczownikach, które uznać można za pewne zapożyczenia leksykalne z języków germańskich. Słowa o niejasnym pochodzeniu, mogące być równie dobrze zapożyczeniami z innych języków, jak na przykład **dbska* (por. Pronk-Tiethoff 2012: 164–165), lub zapożyczeniami z języka prasłowiańskiego do języków germańskich, jak na przykład **lvv* (por. Pronk-Tiethoff 2012: 128–129), zostały pominięte, podobnie jak wszelkie prasłowiańskie leksemy reprezentujące inne klasy słów, przykładowo czasowniki. Dla zobrazowania długoterminowych konsekwencji takich wpływów prasłowiańskie etymony zestawiono z ich polskimi, czeskimi i słoweńskimi kontynuantami. Ukazują one, jak owa warstwa leksykalna rozwijała się w (przykładowych) językach zachodniosłowiańskich oraz południowsłowiańskich.

Omawiając słowiańskie rzeczowniki o pochodzeniu germańskim należy zwrócić uwagę na transformację germańskich rzeczowników rodzaju nijakiego w rzeczowniki rodzaju męskiego w języku prasłowiańskim (Pronk-Tiethoff 2012: 221–225). Przemiana ta sugeruje, że intensywny transfer jednostek leksykalnych między obiema społecznościami musiał mieć miejsce jeszcze przed aplikacją prawa Ilicza-Switycza, zgodnie z którym w języku prasłowiańskim

regularnie dochodziło do zmiany paradygmatu odmiany o-tematycznych rzeczowników o akcentowanym rdzeniu z rodzaju nijakiego na rodzaj męski (Derkssen 2008: 10–12; Pronk-Tiethoff 2012: 223–224). Jednocześnie, ze względu na wymagany przez tę zmianę nieruchomy akcent na rdzeniu słowa (Illich-Svitych 1979: 114–116), jasnym jest, że okres ten poprzedzać musiała stabilizacja akcentu w języku pragermańskim. Pogląd ten podważany jest współcześnie przez nielicznych badaczy ze szkoły lejdeńskiej, którzy sugerują, że oba procesy, czyli transformacja natywnych bałtosłowiańskich rzeczowników rodzaju nijakiego i paralelna zmiana rzeczowników zapożyczonych, mogły – lub musiały (jeśli uznać, że taki sam proces objął również przynajmniej częściowo języki bałtyckie) – przebiegać niezależnie (Pronk-Tiethoff 2012: 223–225).

2. (Pra)słowiańskie słownictwo germańskiego pochodzenia

Analizując materiał leksykalny zgromadzony do tej pory przez badaczy języka prasłowiańskiego, m.in. Olega Trubaczowa, Franciszka Sławskiego, Ricka Derksena, Zbigniewa Gołęba i Sasię Pronk-Tiethoff, stwierdzić można, że większość jednostek leksykalnych przejętych przez Słowian z języków germańskich przed rozpadem wspólnoty ogólnosłowiańskiej reprezentuje słownictwo związane z rzemiosłem i wytwarzaniem przedmiotów użytku codziennego, rolnictwem, budownictwem, władzą, religią i ekonomią, a także innymi podobnymi osiągnięciami kulturowymi; nieliczne są zapożyczenia dotyczące świata naturalnego, ale niezwiązane z rolnictwem (Pronk-Tiethoff 2013: 228–237). Niektóre wyrazy związane z religią chrześcijańską, które do narzeczy słowiańskich przedostały się relatywnie późno, stanowią ewidentne cerkiewizmy, podczas gdy część owego rodzaju leksyki uznać można też za bohemizmy (szczególnie w kontekście rozwoju leksyki języka polskiego); wyrazy takie zapożyczone zostały najwcześniej zapewne przez zachodnie, schrystianizowane społeczności Słowian czesko-morawskich, a dopiero później przedostały się za ich pośrednictwem do dialektów innych społeczności słowiańskich (zob. Orłoś 1980; Basaj, Siatkowski 2006; Hampl, Kajstura 2024).

Śród prasłowiańskich i ogólnosłowiańskich zapożyczeń z języków germańskich, których refleksy wciąż stanowią część zasobów leksykalnych współczesnego języka polskiego, czeskiego lub słoweńskiego, wymienić można następujące (pra)słowiańskie etymony o pewnym statusie formalnym:

- **buk(ь/y)* (= ‘*Fagus*’) – nazwa związana ze światem naturalnym;
- **c(b/ě)rky* (= ‘ecclesia’) – nazwa związana z religią oraz budownictwem;
- **c(ě/e)sařb* (= ‘imperator’) – nazwa związana z systemem władzy;
- **xlěbъ* (= ‘panis’) – nazwa związana z rolnictwem i produkcją żywności;

- ▶ **xlěvъ* (= ‘hara, stabulum’) – nazwa związana z rolnictwem i produkcją żywności oraz budownictwem;
- ▶ **xy(ž/š)a* (= ‘domus, aedes’) – nazwa związana z budownictwem;
- ▶ **korl’b* (= ‘rex’) – nazwa związana z systemem władzy;
- ▶ **kotьbъ* (= ‘ahenum’) – nazwa związana z wytwarzaniem, rzemiosłem;
- ▶ **krъstbъ* (= ‘baptisma’) – nazwa związana z religią;
- ▶ **kъnędzъ* (= ‘princeps’) – nazwa związana z systemem władzy;
- ▶ **lixva* (= ‘usura’) – nazwa związana z ekonomią;
- ▶ **lbstbъ* (= ‘astutia’) – brak jasnej klasyfikacji – nazwa czynności lub cechy;
- ▶ **myto* (= ‘portorium, vectigal’) – nazwa związana z ekonomią;
- ▶ **orky* (= ‘arca, capulus’) – nazwa związana z wytwarzaniem, rzemiosłem;
- ▶ **osьbъ* (= ‘asinus’) – nazwa związana z rolnictwem i produkcją żywności;
- ▶ **pēnędzъ* (= ‘pecunia’) – nazwa związana z ekonomią;
- ▶ **pila* (= ‘lima, serra’) – nazwa związana z wytwarzaniem, rzemiosłem;
- ▶ **plugъ* (= ‘aratrum’) – nazwa związana z rolnictwem i produkcją żywności;
- ▶ **postbъ* (= ‘ieiunium’) – nazwa związana z religią;
- ▶ **pъlkъ* (= ‘legio’) – nazwa związana z wojskowością;
- ▶ **redьky* (= ‘*Raphanus*’) – nazwa związana z rolnictwem i produkcją żywności oraz ze światem naturalnym;
- ▶ **retędzъ* (= ‘catena’) – nazwa związana z wytwarzaniem, rzemiosłem;
- ▶ **skriň(a/i)* (= ‘arca’) – nazwa związana z wytwarzaniem, rzemiosłem;
- ▶ **stōpa* (= ‘pistillum’) – nazwa związana z wytwarzaniem, rzemiosłem oraz rolnictwem i produkcją żywności;
- ▶ **stьklo* (= ‘vitrum’) – nazwa związana z wytwarzaniem, rzemiosłem;
- ▶ **velьblōdъ* (= ‘*Camelus*’) – nazwa związana ze światem naturalnym;
- ▶ **vitędzъ* (= ‘bellator, eques, vir nobilis’) – nazwa związana z systemem władzy i wojskowością (Gołąb 2004; Pronk-Tiethoff 2013; Snoj 2016; Rejzek 2015).

3. Nazwy związane z wytwarzaniem, rzemiosłem

Do kategorii tej zaliczono siedem etymonów nazywających desygnaty związane prymarnie z różnym rzemiosłem oraz efekty pracy rzemieślników (m.in. meble i inne tworzone tak przedmioty), które ukazuje tabela 1.

Etymon	Współczesne kontynuanty			Język źródłowy
	Jęz. polski	Jęz. czeski	Jęz. słoweński	
*kotylъ (= 'ahenum')	kocioł (= 'ahenum')	kotel (= 'ahenum')	kotel (= 'ahenum')	Najprawdopodobniej jęz. gocki – por. goc. <i>katils</i> (= 'ahenum'). Por. także pragerm. <i>*katilaz</i> . Kognatami są też m.in. niem. <i>Kessel</i> , nider. <i>ketel</i> , ang. <i>kettle</i> .
*orky (= 'arca, capulus')	—	rakev (= 'capulus')	rakev (= 'capulus')	Niezidentyfikowany.
*pila (= 'lima, serra')	piła (= 'serra')	pila (= 'serra')	pila (= 'lima')	Najprawdopodobniej jęz. starsaksoński – por. st. saks. <i>fila</i> (= 'lima'). Kognatami są też m.in. niem. <i>Feile</i> , nider. <i>vijl</i> , and. <i>file</i> (= 'lima').
*retędzъ (= 'catena')	wrzeciędz (= 'claustra')	řetěž (= 'catena')	—	Niezidentyfikowany jęz. zachodniogermanski.
*skriŋa, *skrini (= 'arca')	skrzynia (= 'arca')	skříň (= 'vestiarium')	skrinja (= 'arca')	Najprawdopodobniej jęz. st.-wys.-niem. – por. <i>scrīni</i> (= 'arca')
*stōpa (= 'pistillum')	stępa (= 'pistillum')	stoupa (= 'pistillum')	stopa (= 'pistillum')	Niezidentyfikowany jęz. zachodniogermanski.
*stǫklo (= 'vitrum')	szkło (= 'vitrum')	sklo (= 'vitrum')	steklo (= 'vitrum')	Jęz. gocki – por. <i>stikls</i> (= 'calix').

Tabela 1: Nazwy związane z wytwarzaniem, rzemiosłem [Opracowanie własne na podstawie *Literatury przedmiotu* oraz *Źródeł internetowych*]

Spośród etymonów ujętych w tej kategorii jedynie leksemy **orky* oraz **retędzъ* nie posiadają kontynuantów we wszystkich trzech analizowanych językach współczesnych; w pierwszym wypadku brak jest jakiegokolwiek polskiego kontynuantu, w drugim zaś słoweńskiego.

Słoweński wyraz *rakev* Marko Snoj notuje jako zapożyczenie z języka czeskiego (Snoj 2016: 624), co – biorąc pod uwagę jego późne zaświadczenie w języku słoweńskim i dystrybucję w innych językach słowiańskich – nie podle-

gać powinno żadnym wątpliwościom (por. Pronk-Tiethoff 2012: 82). Spodziewany wynik natywnego rozwoju prasłowiańskiej formy **orky* powinien być jednak identyczny.

Wyraz **retędzь* ma ograniczoną dystrybucję – występuje on jedynie u północnych Słowian, głównie w językach zachodniosłowiańskich (Rejzek 2015: 611–612), więc jego brak w języku słoweńskim jest poniekąd spodziewany.

Pod względem semantycznym zwrócić uwagę można na trzy szeregi wyrazów. Szczególny jest podział znaczeń kontynuantów leksemu **pila*, gdyż oba języki zachodniosłowiańskie zachowują znaczenie ‘serra’, zaś w języku słoweńskim, jako jedynym reprezentującym inną gałąź języków słowiańskich, wyraz *pila* występuje w znaczeniu ‘lima’ (tj. ‘pilnik’). Ponadto w wypadku etymonu **retędzь* (= ‘catena’) odmienne jest znaczenie polskiego kontynuantu (czeska forma *řetěz* zachowuje znaczenie pierwotne, tj. ‘łańcuch’), zaś w wypadku leksemu **skriňa*, **skrini* (= ‘arca’) odmienne jest współczesne znaczenie kontynuantu czeskiego (wyraz *skříň* oznacza ‘szafa’).

4. Nazwy związane z rolnictwem i produkcją żywności

Do kategorii tej zaliczono pięć etymonów nazywających desygnaty związane prymarnie z hodowlą zwierząt, uprawą roli oraz produkcją i przetwarzaniem żywności, które ukazuje tabela 2.

Etymon	Współczesne kontynuanty			Język źródłowy
	Jęz. polski	Jęz. czeski	Jęz. słoweński	
*xlěbъ (= ‘panis’)	chleb (= ‘panis’)	chléb, chleba (= ‘panis’)	hleb(ec) (= ‘panis orbiculatus’)	Prawdopodobnie jęz. gocki (poprzez formy przypadków zależnych). Por. goc. wyraz <i>hlaifs</i> (= ‘panis’) i pragerm. <i>*hlaibaz</i> . Kognatami są też m.in. niem. <i>Laib</i> , ang. <i>loaf</i> .
*xlěvъ (= ‘hara, stabulum’)	chlew (= ‘hara, suile’)	chlév (= ‘hara, stabulum’)	hlev (= ‘hara, stabulum’)	Najprawdopodobniej jęz. st.saks. – por. st.saks. <i>hleu</i> (= ‘tutum’). W starszej literaturze za źródło tego zapożyczenia uznaje się jęz. gocki, choć przeczyć zdają się temu względy semantyczne, gdyż goc. <i>hlaiw</i> oznacza raczej ‘sepulcrum’.

*osъль (= 'asinus')	osioł (= 'asinus')	osel (= 'asinus')	osel (= 'asinus')	Najprawdopodobniej jęz. gocki – por. goc. <i>asilus</i> (= 'asinus').
*plugъ (= 'aratrum')	pług (= 'aratrum')	pluh (= 'aratrum')	plug (= 'aratrum')	Zachodnie dialekty jęz. pragermańskiego lub inny niezidentyfikowany jęz. zachodniogermański – por. pragerm. <i>*plōgaz</i> (= 'aratrum'). Kognatami są też m.in. niem. <i>Pflug</i> , nider. <i>ploeg</i> , ang. <i>plough</i> .
*redky (= 'Raphanus')	rzodkiew (= 'Raphanus')	ředkev (= 'Raphanus')	redkev (= 'Raphanus')	Najprawdopodobniej jęz. starsaksoński – por. st.saks. <i>redik</i> (= 'Raphanus'). Kognatami są też m.in. niem. <i>Rettich</i> , ang. <i>radish</i> .

Tabela 2: Nazwy związane z rolnictwem i produkcją żywności [Opracowanie własne na podstawie *Literatury przedmiotu* oraz *Źródeł internetowych*]

Wszystkie etymony należące do tej kategorii posiadają kontynuanty we wszystkich trzech analizowanych językach współczesnych. W żadnym wypadku nie dochodzi też do znaczącej zmiany semantycznej, choć znaczenie słoweńskiego leksemu *hleb* lub *hlebec* jest *de facto* bardziej precyzyjne niż znaczenie jego polskich i czeskich kognatów. Wyraz ten oznacza specyficzny typ chleba (tj. 'okrągły bochen') w opozycji do ogólnego znaczenia 'panis' w wypadku pol. wyrazu *chleb* i czes. *chléb*, *chleba*.

Czeska forma mianownika *chleba* stanowi bardziej potoczny dublet standardowej (literackiej) formy *chléb*; w obu wypadkach słowo to jest rodzaju męskiego.

5. Nazwy związane z systemem władzy

Do kategorii tej zaliczono cztery etymony nazywające desygnaty związane prymarnie z (feudalnym) systemem władzy, które ukazuje tabela 3.

Etymon	Kontynuanty współczesne			Język źródłowy
	Jęz. polski	Jęz. czeski	Jęz. słoweński	
*cěsařъ, *cesařъ (= 'imperator')	cesarz (= 'imperator')	císař (= 'imperator')	cesar (= 'imperator')	Niezidentyfikowany. Często wskazuje się na jęz. gocki – por. goc. <i>kaisar</i> (= 'imperator'). Niestabilny wokalizm w sylabie inicjalnej sugerować może jednak, że wyraz ten zapożyczony został kilkakrotnie z różnych źródeł. Współczesnymi kognatami są też m.in. niem. <i>Kaiser</i> , nider. <i>keizer</i> .
*korľъ (= 'rex')	król (= 'rex')	král (= 'rex')	kralj (= 'rex')	Zachodnie dialekty germańskie, najpewniej jęz. st.-wys.-niem. Dublet wyrazowy imienia <i>Karol</i> i innych jego wariantów (<i>Karl</i> , <i>Karel</i> , <i>Charles</i> itd.).
*kъnędъ (= 'princeps')	ksiądz (= 'sacerdos')	kněz (= 'sacerdos')	knez (= 'princeps')	Zachodnie dialekty jęz. pragermańskiego lub inny niezidentyfikowany jęz. zachodniogermański – por. pragerm. <i>*kuningaz</i> (= 'rex'). Kognatami są też m.in. niem. <i>König</i> , nider. <i>koning</i> , ang. <i>king</i> .
*vitędъ (= 'bellator, eques, vir nobilis')	–	vítěz (= 'triumphator')	vitez (= 'eques')	Zachodnie dialekty jęz. pragermańskiego lub inny niezidentyfikowany jęz. zachodniogermański – por. pragerm. <i>*wikingaz</i> . Dublet wyrazowy określenia <i>wiking</i> , które reprezentuje staronordyjski re-fleks tego samego etymonu (por. st.nord. <i>vikingr</i>).

Tabela 3: Nazwy związane z systemem władzy [Opracowanie własne na podstawie *Literatury przedmiotu* oraz *Źródeł internetowych*]

Wśród etymonów ujętych w tej kategorii jedynie leksem **vitędzь* nie posiada polskiego kontynuantu. Pozostałe etymony mają swoje refleksy we wszystkich trzech badanych językach współczesnych.

Pod względem formalnym czeski rzeczownik *císař* wskazuje raczej na prasłowiańską formę **cěsařь*, zaś polska forma *cesarz* i słoweńska forma *ce-sar* na źródłową formę **cesařь* (Pronk-Tiethoff 2012: 96). Jak zaznaczono w tabeli, możliwe jest, że współczesne wyrazy słowiańskie nie kontynuują jednego etymonu, ale do zapożyczenia doszło kilkakrotnie na różnych obszarach i, potencjalnie, z kilku różnych źródeł (w tym może nawet niegermańskich – por. Mańczak 2017: 18). Może być to również zapożyczenie na tyle późne, że wskazujące w sposób nieprzewidywalny odmienny rozwój w różnych zespołach dialektów słowiańskich (por. Pronk-Tiethoff 2012: 96–98).

Pod względem semantycznym uwagę zwrócić warto na zmianę znaczenia z ‘princeps’ na ‘sacerdos’ w wypadku polskiego słowa *ksiądz* i jego czeskiego ekwiwalentu – *kněz*; przesunięcie to charakterystyczne jest dla języków zachodniosłowiańskich i w wypadku polszczyzny świadczy najpewniej o zapożyczeniu semantycznym z czeszczyzny (por. Basaj, Siatkowski 2006: 109–110). Znaczenie pierwotne tego leksemu zachowało się natomiast w języku słoweńskim. Podobnie znaczenie słoweńskiego leksemu *vitez* jest bliższe rekonstruowanemu znaczeniu jego prasłowiańskiego etymonu niż w wypadku paralelnej relacji między czeskim wyrazem *vítěz* (= ‘triumphator’, tj. ‘zwycięzca’) a prasłowiańskim leksemem **vitędzь*. Znaczenie kontynuantów leksemów **korľь* (= ‘rex’) oraz **cěsařь* (= ‘imperator’) jest zupełnie stabilne.

6. Nazwy związane z ekonomią

Do kategorii tej zaliczono trzy etymony nazywające desygnaty związane prymarnie z ekonomią, m.in. pieniędzmi i opłatami, które ukazuje tabela 4.

Etymon	Kontynuanty współczesne			Język źródłowy
	Jęz. polski	Jęz. czeski	Jęz. słoweński	
*lixva (= ‘usura’)	lichwa (= ‘usura’)	lichva (= ‘usura’)	–	Prawdopodobnie jęz. gocki, aczkolwiek zapożyczenie to nie jest zupełnie bezpośrednie – rzeczownik <i>*lixva</i> wywodzi się najpewniej od goc. czasownika <i>leiĥvan</i> (= ‘commodare’). Analogiczny rzeczownik nie jest zaświadczony w żadnym kontynentalnym jęz. germańskim.

*myto (= 'portorium, vectigal')	myto (= 'portorium')	mýto (= 'portorium')	–	Niezidentyfikowany jednoznacznie; być może st.-wys.-niem., jak sugie- rują polscy autorzy.
*pěňędz (= 'pecunia')	pieniądz (= 'pecunia')	peníz (= 'pecunia')	penez (= 'pecunia')	Zachodnie dialekty jęz. pragermańskiego lub inny niezidentyfikowany jęz. zachodniogermański – por. pragerm. *panningaz (= 'moneta, pecunia'). Ko- gnatami są też m.in. niem. <i>Pfenning</i> i ang. <i>penny</i> .

Tabela 4: Nazwy związane z ekonomią [Opracowanie własne na podstawie *Literatury przedmiotu oraz Źródeł internetowych*]

Wyrazy **lixva* oraz **myto* nie posiadają bezpośrednich kontynuantów we współczesnym języku słoweńskim, choć znany jest temu językowi leksem *mitnina* (= 'portorium'), który pochodzi od archaicznego rzeczownika *mita*, *mito* (Snoj 2016: 431). W pozostałych wypadkach rozwój odpowiednich polskich, czeskich i słoweńskich kognatów jest regularny.

7. Nazwy związane z religią

Do kategorii tej zaliczono trzy etymony nazywające desygnaty związane prymarnie z religią, zwłaszcza z chrześcijaństwem, które ukazuje tabela 5.

Etymon	Kontynuanty współczesne			Język źródłowy
	Jęz. polski	Jęz. czeski	Jęz. słoweński	
*cъrky, *cърky (= 'ecclesia')	cerkiew (= 'ecclesia Orthodoxa')	církev (= 'ecclesia')	cerkev (= 'ecclesia')	Zachodnie dialekty jęz. pragermańskiego lub in- ny niezidentyfikowany jęz. zachodniogermański – por. st.-wys.-niem. <i>ki- -rihha</i> oraz st.saks. <i>kirika</i> (= 'ecclesia'). Kognatami są też m.in. niem. <i>Kirche</i> , nider. <i>kerk</i> , ang. <i>church</i> . Możliwe jednak, że do za- pożyczenia doszło w tym wypadku dwukrotnie na różnych obszarach.

*krъstъ (= ‘baptisma’)	chrzest (= ‘baptisma’)	křest (= ‘baptisma’)	krst (= ‘baptisma’)	Niezidentyfikowany jednoznacznie, choć za źródło najczęściej uznaje się st.-wys.-niem. <i>Krist</i> (= ‘Christus’).
*postъ (= ‘ieiunium’)	post (= ‘ieiunium’)	pŭst (= ‘ieiunium’)	post (= ‘ieiunium’)	Najprawdopodobniej jęz. st.-wys.-niem. – por. <i>fasto</i> (= ‘ieiunium’). Ko-gnata- mi są też m.in. niem. <i>Fasten</i> , ang. <i>fast</i> .

Tabela 5: Nazwy związane z religią [Opracowanie własne na podstawie *Literatury przedmiotu* oraz *Źródeł internetowych*]

Wśród analizowanych kontynuantów prasłowiańskiego leksemu **cъrky* (= ‘ecclesia’) dochodzi do zawężenia znaczenia w wypadku języka polskiego i języka czeskiego. Pol. wyraz *cerkiew*, w odróżnieniu od czeskich i słoweńskich kognatów, oznacza raczej specyficznie ‘świątynia prawosławna’ lub ‘Kościół prawosławny’, zaś czeski wyraz *církev* oznacza ‘Kościół’ (odnosi się zatem do instytucji skupiającej wiernych, nie zaś do budowli, która określana jest zawsze w czeszczyźnie, niezależnie od denominacji, jako *kostel*). Słoweński wyraz *cerkev* ma najszersze znaczenie i określa zarówno instytucję, jak i budynek.

Pod względem formalnym – na poziomie fonetycznym – czeska forma *církev* wymaga rekonstruowania formy źródłowej jako **cěrky*, chociaż rozwój ten może być sekundarny. *Malý staročeský slovník* (1979) notuje staroczeskie formy *cierkev*, *cěrekev*, *crkev*, z których pierwsza niewątpliwie stanowi źródło współczesnej formy *církev*. Polska forma *cerkiew* i słoweńska forma *cerkev* wskazują raczej na źródłową formę **cъrky* (por. Pronk-Tiethoff 2012: 99–101). Niektórzy autorzy zakładają, że formy południowosłowiańskie zapożyczone zostały wprost z greki lub za pośrednictwem nie germańskim, a romańskim (zob. Mańczak 2017: 18).

Spółgłoska /x/ w polskiej formie *chrzest* ma niewątpliwie pochodzenie sekundarne (por. *Chrystus*), przy czym samo użycie tego wyrazu oraz innych pokrewnych terminów religijnych w polszczyźnie uznawane jest za wpływ języka czeskiego (por. Boryś 2005: 70–71). Również pol. wyraz *post* formalnie uznać można za bohemizm (Basaj, Siatkowski 2006: 257).

8. Pozostałe słowiańskie rzeczowniki o germańskim pochodzeniu

W sekcji tej opisano pięć rzeczowników o niejednoznacznej klasyfikacji semantycznej i wszystkie pozostałe rzeczowniki reprezentujące kategorie o mniejszej liczbie leksemów. Wszystkie te leksemy opisano w tabeli 6.

Etymon	Kontynuanty współczesne			Język źródłowy
	Jęz. polski	Jęz. czeski	Jęz. słoweński	
*bukъ, *buky (= ‘ <i>Fagus</i> ’)	buk (= ‘ <i>Fagus</i> ’)	buk (= ‘ <i>Fagus</i> ’)	bukev (= ‘ <i>Fagus</i> ’)	Zachodnie dialekty jęz. pragermańskiego – por. pragerm. * <i>bōkō</i> (= ‘ <i>Fa-gus</i> ’). Kognatami są też m.in. niem. <i>Buche</i> , nider. <i>boek</i> , ang. <i>book</i> (= ‘ <i>li-ber</i> ’), <i>beech</i> .
*xyža, xyša (= ‘ <i>domus, aedes</i> ’)	–	chýše (= ‘ <i>casa</i> ’)	hiša (= ‘ <i>domus</i> ’)	Zachodnie dialekty jęz. pragermańskiego – por. pragerm. * <i>hūsą</i> (= ‘ <i>do-mus</i> ’). Kognatami są też np. niem. <i>Haus</i> , nider. <i>huis</i> , ang. <i>house</i> .
*l̥stb̥ (= ‘ <i>fraus</i> ’)	–	lest (= ‘ <i>fraus</i> ’)	–	Najprawdopodobniej jęz. gocki – por. goc. <i>lists</i> (= ‘ <i>fraus</i> ’). Kognatami są też m.in. niem. <i>List</i> i nider. <i>list</i> (= ‘ <i>astutia</i> ’).
*r̥lkъ (= ‘ <i>legio</i> ’)	pułk (= ‘ <i>legio</i> ’)	pluk (= ‘ <i>legio</i> ’)	polk (= ‘ <i>legio</i> ’)	Niezidentyfikowany.
*vel̥bl̥qd̥ (= ‘ <i>Camelus</i> ’)	wielbłąd (= ‘ <i>Camelus</i> ’)	velbloud (= ‘ <i>Camelus</i> ’)	velblod (= ‘ <i>Camelus</i> ’)	Najprawdopodobniej jęz. gocki – por. goc. <i>ulbandus</i> (= ‘ <i>Camelus</i> ’).

Tabela 6: Pozostałe słowiańskie rzeczowniki o germańskim pochodzeniu [Opracowanie własne na podstawie *Literatury przedmiotu* oraz *Źródeł internetowych*]

Leksem *xyža nie posiada kontynuantu w standardowym języku polskim, zaś leksem *l̥stb̥ wśród analizowanych języków pozostawia tylko czeski refleks *lest*. Pod względem formalnym czeski wyraz *chýše* oraz słoweński wyraz *hiša* wskazują raczej na źródłową formę *xyša, chociaż postać *xyža powinna być rekonstruowana na podstawie innych języków słowiańskich (Snoj 2016: 232; Rejzek 2015: 256). Mimo formalnego podobieństwa na poziomie

fonetycznym, słoweński wyraz ma znacznie szersze znaczenie niż jego czeski kognat.

Słoweński wyraz *bukev* kontynuuje prasłowiańską formę **buky*, zaś polskie i czeskie ekwiwalenty – formę **bukъ*.

9. Podsumowanie

W powyższych sekcjach opisano łącznie 27 prasłowiańskich lub ogólnosłowiańskich etymonów wraz z ich 73 współczesnymi kontynuantami. Na kontynuanty współczesne składają się 23 polskie leksemy, 23 słoweńskie leksemy oraz 27 czeskich leksemów. Jeden z opisywanych etymonów (**lbstb*) posiada wśród analizowanych języków jedynie jeden kontynuant (w języku czeskim), zaś 6 etymonów reprezentowanych jest w badanych językach przez tandemy kognatów – 3 z nich posiadają refleksy wspólne dla języka polskiego i czeskiego, ale nieobecne w języku słoweńskim, a pozostałe 3 – wspólne dla języka czeskiego i słoweńskiego, ale nie polskiego (przy czym w przynajmniej jednym wypadku jest to raczej wynik zapożyczenia). W analizowanym materiale leksykalnym nie ma jednostek wspólnych dla języka polskiego i słoweńskiego, ale nieobecnych w języku czeskim. W przybliżeniu 74% badanych etymonów posiada kontynuanty we wszystkich trzech analizowanych językach współczesnych. Podczas gdy w języku czeskim występują kontynuanty wszystkich omawianych leksemów prasłowiańskich lub ogólnosłowiańskich, język polski i język słoweński zachowują 85% wyjściowego zasobu leksykalnego poddanego analizie.

W wypadku form prasłowiańskich posiadających kontynuanty we wszystkich trzech badanych językach współczesnych zauważalna jest większa zgodność semantyczna między językiem polskim i czeskim niż między którymkolwiek z tych języków a językiem słoweńskim, choć – biorąc pod uwagę wysoki poziom zgodności leksykalno-semantycznej całego badanego materiału – różnice między poszczególnymi parami języków są w tym wypadku marginalne. Pojedyncze leksemy wykazywać mogą w istocie odchylenia względem rekonstruowanego znaczenia w każdym języku współczesnym, niezależnie od przynależności do szerszych grup dialektalnych – por. np. czes. *skříň* (= ‘vestiarium’) z pol. *skrzynia* (= ‘arca’) i tożsamym znaczeniowo słoweńskim wyrazem *skrinja*.

Na samym końcu podsumować można również ostateczne źródła analizowanych zapożyczeń germańskich: 7 etymonów i ich 18 współczesnych kontynuantów ma najprawdopodobniej pochodzenie wschodniogermańskie (gockie), 9 etymonów z 24 współczesnymi kontynuantami ma pochodzenie za-

chodniogermańskie bez jednoznacznej dalszej identyfikacji, 4 etymony z 12 współczesnymi kontynuantami uznawane są za wyrazy pochodzenia staro-wysoko-niemieckiego, 3 etymony z 9 współczesnymi kontynuantami uznawane są za wyrazy pochodzenia starsaksońskiego, zaś 4 pozostałe etymony i ich 10 kontynuantów to zapożyczenia germańskie o niejasnym lub spornym pochodzeniu.

Literatura przedmiotu

- Трубачев, О., Журавлев А. *et al.* 1974. *Этимологический словарь славянских языков*. (42 tomy). Москва: Наука.
- Bańkowski, A. 2000. *Etymologiczny słownik języka polskiego* (t. 1–2). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Basaj, M., Siatkowski, J. *Bohemizmy w języku polskim. Słownik*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bělič, J. *et al.* 1979. *Malý staročeský slovník*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- Boryś, W. 2005. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Derksen, R. 2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden: Brill.
- Gołąb, Z. 2004. *O pochodzeniu Słowian w świetle faktów językowych*. Tłumaczenie z j. ang.: Maria Wojtyła-Świerzowska. Kraków: Universitas.
- Hampl, L., Kajstura, R. 2024. „O wzajemnych wpływach w procesie kształtowania się zasobów leksykalnych polszczyzny i czeszczyzny”, *Beskidzkie dziedzictwo* 10. 117–132.
- Ilich-Svitych, V. 1979. *Nominal Accentuation in Baltic and Slavic*. Tłumaczenie z jęz. ros.: Richard L. Leed, Ronald F. Feldstein. Cambridge: MIT Press.
- Kajstura, R. 2025. „Prasłowiańskie nazwy narzędzi w zestawieniu z ich polskimi i czeskimi pochodnymi”, *Slavica Iuvenum XXVI*. 55–63.
- Klotz, E. 2017. *Urslawisches Wörterbuch*. Wien: Facultas.
- Kroonen, G. 2013. *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden: Brill.
- Mańczak, W. 2017. *Polski słownik etymologiczny*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.
- Orłóś, T. Z. 1980. *Polsko-czeskie związki językowe*. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.
- Pronk-Tiethoff, S. 2012. *The Germanic loanwords in Proto-Slavic: Origin and accentuation*. (b.m.w. – w wersji zdigitalizowanej pod adresem: <https://scholarlypublications.universiteitleiden.nl/handle/1887/20185>).

- Pronk-Tiethoff, S. 2013. *The Germanic loanwords in Proto-Slavic*. Leiden: Brill.
- Rejzek, J. 2015. *Český etymologický slovník*. Praha: Leda.
- Snoj, M. 2016. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Šekli, M. 2018. *Tipologija lingvogenez slovanskih jezikov*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Źródła internetowe

<https://bara.ujc.cas.cz/psjc/>
<https://fran.si/>
<https://korpus.cz/>
<https://nkjp.pl/>
<https://sjp.pwn.pl/>
<https://ssjc.ujc.cas.cz/>
<https://viri.cjvt.si/gigafida/>
<https://wsjp.pl/>

Robert KAJSTURA

**THE OLDEST COMMON SLVIC GERMANISMS IN COMPARISON
WITH THEIR REFLEXES IN MODERN POLISH,
CZECH AND SLOVENE***Summary*

The paper aims to summarize the highly contentious topic of early Germanic influence on Slavic languages in terms of vocabulary (with particular emphasis on the latest research), one that occurred before the disintegration of the Common Slavic linguistic community, and thus before the definitive division of a singular Proto-Slavic language. The author analyses a chosen set of Slavic lexemes that stem from that linguistic period, focusing on the clearest examples of Proto-Slavic substantives of undoubtedly Germanic origin. Furthermore, the author examines the reflexes of these lexemes in contemporary West Slavic languages, represented by Polish and Czech, as well as in Modern Slovenian, which is used to represent the northwesternmost areas of the South Slavic dialect continuum.

Keywords: etymology, lexis, Germanic, Proto-Slavic, borrowing